

เรือนไม้แม่แจ่ม: ลมหายใจของเฮือนปะเก๋าล้านนา

สืบพงศ์ จรรย์สืบศรี

อาจารย์ประจำสาขาสถาปัตยกรรม
คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “เรือนไม้แม่แจ่ม: ลมหายใจของเฮือนปะเก๋าล้านนา” นี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ถอดความออกจากงานวิจัย 2 เรื่องในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่ผู้วิจัยและคณะได้ทำงานวิจัยระหว่าง พ.ศ.2554–2556 มีเนื้อหาเป็นการรายงานการศึกษาผลการสำรวจเรือนไม้แบบประเพณีในแม่แจ่ม ประเภท “เฮือนปะเก๋า” ซึ่งเป็นรูปแบบเรือนแบบประเพณีของล้านนา ทั้งตัวเรือนและองค์ประกอบของบ้าน เพื่อเปรียบเทียบกับเรือนแบบประเพณีล้านนาในพื้นที่อื่นๆ และเอกสารตำราที่ได้ศึกษาก่อนการลงพื้นที่

ผลการศึกษา พบว่า เรือนไม้แบบประเพณีในแม่แจ่มยังคงหลงเหลืออยู่อย่างหนาแน่นในพื้นที่เล็กๆของโหล่ง แม่แจ่ม แม้จะพบว่าเรือนเหล่านี้กำลังลดจำนวนลง ส่วนใหญ่เป็นเรือนแบบ “เฮือนปะเก๋า” ทั้งแบบจั่วแฝดสองจั่ว และแบบจั่วเดี่ยวจั่วเดียว เป็นเรือนไม้สักที่สวยงาม มีเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ ทำให้เรือนมีความโดดเด่น ควรค่าแก่การศึกษาเก็บข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์ต่อไป เรือนส่วนใหญ่อยู่ในสภาพแวดล้อมแบบพื้นถิ่นล้านนาที่ดี มีองค์ประกอบตามแบบประเพณีเป็นส่วนใหญ่ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะวิถีชีวิตของพ่อฮ้อยแม่ฮ้อยชาวแม่แจ่มยังคงมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายสมถะผูกพันกับวัดและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือในบ้าน ในชุมชน รักษาขนบธรรมเนียม พิธีกรรมต่างๆ ไว้ได้อย่างน่าชื่นชม ทำให้เรือนเหล่านี้ยังคงถูกใช้สอยตามวิถีทางเดิมอย่างที่เคยเป็นมาค่อนข้างมาก เปรียบเสมือนเรือนยังมีลมหายใจ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์บางอย่างเกิดขึ้นในบางส่วนที่ทำให้หน้าเป็นห่วงว่าลมหายใจกำลังแผ่วเบา และอาจจะหมดไปพร้อมกับพ่อฮ้อย แม่ฮ้อยผู้สูงอายุเหล่านั้น ทั้งการเสื่อมโทรมตามธรรมชาติโดยผู้เป็นเจ้าของไม่มีกำลังจะรักษาไว้แม้มีใจต้องการ ทั้งการไร้ผู้สืบทอดและรสนิยมของลูกหลานที่เปลี่ยนไปตามวิถีชีวิตใหม่

คำสำคัญ: แม่แจ่ม / เฮือนปะเก๋า / เรือนไม้แบบประเพณีล้านนา

หมายเหตุ: ในบทความนี้ ใช้รูปแบบการเขียนภาษาถิ่นล้านนาแบบสะกดตามการออกเสียง ไม่ใช้การปรัวรรณยุกต์ เพื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้การออกเสียงได้โดยไม่ต้องมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับอักษรล้านนา

1. ที่มาและความสำคัญของบทความ

บทความเรื่อง “เรือนไม้แม่แจ่ม ลมหายใจของเขื่อนบะแกล้านนา” เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง “โครงการศึกษารูปแบบและวิธีการจัดทำชุดความรู้เรื่องที่อยู่อาศัยและวิธีการอยู่อาศัย กรณีศึกษา : อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากการเคหะแห่งชาติ งบประมาณประจำปี พ.ศ.2554 มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยอยู่ที่การได้มาของรูปแบบและวิธีการจัดเก็บข้อมูลที่อยู่อาศัยและวิธีการอยู่อาศัย รูปแบบสื่อสารสนเทศที่ใช้เผยแพร่ข้อมูล และจัดทำระบบฐานข้อมูลสารสนเทศเพื่อจัดเก็บข้อมูลที่อยู่อาศัย โดยใช้อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่เป็นพื้นที่ศึกษา เพื่อเป็นตัวอย่างข้อมูลที่ทำการศึกษา ทดลองรูปแบบวิธีการจัดเก็บ และระบบฐานข้อมูลสารสนเทศ ตลอดจนรูปแบบสื่อที่ใช้ในการเผยแพร่องค์ความรู้ จำนวน 25 ตัวอย่าง และข้อมูลบางส่วนจาก “โครงการจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” ทุนสนับสนุนจากการเคหะแห่งชาติ งบประมาณประจำปี พ.ศ.2556

แม้ขอบเขตการศึกษาตามโครงการวิจัย พ.ศ.2554 จะไม่ได้กำหนดรูปแบบหรือประเภทของที่อยู่อาศัยที่จะทำการจัดเก็บ แต่ผู้วิจัยเห็นว่า เรือนไม้แบบประเพณีดั้งเดิมของล้านนา ซึ่งเป็นหนึ่งในประเภทของที่อยู่อาศัยในแม่แจ่มและล้านนานั้น เป็นมรดกทางวัฒนธรรมทรงคุณค่าที่กำลังลดน้อยลงตามกาลเวลา ควรช่วยกันอนุรักษ์ให้ภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษได้คงอยู่สืบทอดสืบสานต่อไป จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนกว่าที่อยู่อาศัยรูปแบบอื่น เป็นมาตรการการอนุรักษ์รูปแบบเรือนไม้แบบประเพณีล้านนาขั้นต้น คือการเก็บข้อมูลรายละเอียดอาคารให้มากที่สุดในทุกมิติ เพื่อการศึกษาการถ่ายทอด การใช้ข้อมูลเพื่อการออกแบบในอนาคต จนถึงกระทั่งการสร้างขึ้นมาใหม่เพื่อทดแทนอาคารเดิมต่อไป ประกอบกับในพื้นที่ศึกษาที่อำเภอแม่แจ่ม ยังมีเรือนไม้แบบประเพณีล้านนาอยู่มาก และเป็นเรือนไม้แบบประเพณีที่สวยงาม มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่น่าสนใจ จึงได้เสนอต่อคณะกรรมการฯ ของการเคหะแห่งชาติที่จะใช้ที่อยู่อาศัยประเภทเรือนไม้แบบประเพณีล้านนาเพียงประเภทเดียวเป็นตัวอย่างข้อมูลในการทดสอบระบบที่จะพัฒนาขึ้นตามหัวข้อวิจัย ซึ่งคณะกรรมการฯ ได้เห็นชอบ

2. สภาพแวดล้อมทั่วไปของแม่แจ่ม

อำเภอแม่แจ่มเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตัวเมืองเชียงใหม่ ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 115 กม. ใช้เวลาเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัวประมาณ 2-3 ชั่วโมง และสามารถเดินทางโดยรถรับจ้างประจำทางจากคิวรถประตูเชียงใหม่ในตัวเมือง สู่ตัวอำเภอจอมทอง แล้วต่อรถประจำทางจากตัวอำเภอจอมทองสู่ตัวอำเภอแม่แจ่มได้ อำเภอแม่แจ่มเป็นเมืองเก่าแก่ เป็นเมืองบริวารของเชียงใหม่ มีเจ้าเมืองปกครอง แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างมีเพียงตำนานที่พูดถึงสิงห์ 2 ตัวแย่งเขตที่หากินกัน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้ไม้ขีดพื้นดินแบ่งเขตกัน และกลายเป็นห้วยช่างเค็ง เดิมชื่อ “เมืองแจ่ม” และกลายเป็น “เมืองแม่แจ่ม” และ “แม่แจ่ม” ในทุกวันนี้ (สัมภาษณ์พระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาโณ อ้างถึงใน ฝอยทอง สมวธา, 2546: 9) ปัจจุบันอำเภอแม่แจ่มเป็นอำเภอที่มีพื้นที่มากที่สุดของจังหวัด แต่พื้นที่ส่วนใหญ่ ประมาณ 70% เป็นพื้นที่ป่าและภูเขา เป็นที่ราบเชิงเขา 20% และเป็นที่ราบลุ่มน้ำเพียง 10% มีประชากรส่วนใหญ่เป็นชน

เผ่าต่างๆอาศัยบนที่สูง มีชาวไตยวน หรือไทยวน หรือคนเมืองเพียงส่วนน้อย (กิตติชัย แก้วประเสริฐ, 2550: 64) อาศัยในโหล่งแม่แจ่ม หรือ เมืองแจ่ม ซึ่งเป็นศูนย์กลางหรือตัวอำเภอ และเป็นพื้นที่ศึกษาตามโครงการวิจัย เมืองแจ่มหรืออำเภอแม่แจ่ม ได้ชื่อว่า เป็นดินแดนแห่งวัฒนธรรมล้านนาที่โดดเด่นด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตชาวบ้าน ที่พวกเขายังร่วมกันรักษาสืบสานสืบทอดไว้ จากอดีตสู่ปัจจุบัน ผูกพันแน่นกับขนบธรรมเนียมประเพณี ผ่านงานบุญ พิธีกรรม และธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ ทั้งในเหย้าเรือนที่พักอาศัย ในชุมชน และในวัดวาอาราม และอาจเป็นเพราะการเดินทางสู่อำเภอแม่แจ่มนั้นยากลำบาก เพราะต้องข้ามภูเขาสูง (ดอยอินทนนท์) ทำให้ความเจริญด้านต่างๆเข้าสู่แม่แจ่มช้ากว่าพื้นที่อื่นๆของจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้วิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนสถาปัตยกรรมของอำเภอแม่แจ่ม เปลี่ยนแปลงช้า กลายเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมโดยธรรมชาติ ไม่มีการบริหารจัดการ

ชาวแม่แจ่มจำนวนไม่น้อยยังคงยึดอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน ทำไร่ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายสมถะ ผูกพันกับวัดและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือในชุมชน แม้ในปัจจุบัน การคมนาคม การสื่อสารที่เจริญก้าวหน้า เทคโนโลยี และวิถีชีวิตแบบใหม่จากภายนอกหลั่งไหลเข้าสู่ทุกชุมชนในแม่แจ่มอย่างทั่วถึงแล้ว แต่พวกเขาก็ยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมของตนเองไว้ได้ในระดับที่น่าพอใจ ด้วยคติความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ และการยึดมั่นในจารีตประเพณี อีกทั้งแม่แจ่มยังมีภูมิประเทศที่สวยงามด้วยความเป็นเมืองในหุบเขา ล้อมรอบด้วยเขาสูง พื้นที่เป็นเนิน มีความลาดชันนาในแม่แจ่มส่วนใหญ่จึงต้องเป็นนาขั้นบันได ลาดบ้าง ชันบ้าง แล้วแต่สภาพพื้นที่ เมื่อถึงหน้าหนาวเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคม ยามที่ต้นข้าวในนาเขียวขจี จนถึงยามที่เมล็ดข้าวสุกปลั่ง ท้องนาจะเหลืองอร่ามเป็นทุ่งรวงทอง ยิ่งส่งเสริมให้แม่แจ่มมีทิวทัศน์สวยงามน่าหลงใหล ดึงดูดนักท่องเที่ยวและผู้นิยมการถ่ายภาพให้ต้องหาโอกาสมาเยือนสักครั้ง

3. เรือนไม้แม่แจ่ม

จากการสำรวจ เก็บข้อมูลและทำการศึกษาเรือนไม้แม่แจ่ม จำนวน 25 หลังในโครงการวิจัย ซึ่งมีพื้นที่ในโหล่งแม่แจ่ม หรือตัวอำเภอแม่แจ่ม จะพบว่า ในพื้นที่ศึกษาซึ่งไม่ได้กินพื้นที่กว้างขวางมากนัก แต่ก็พบทั้งเรือนไม้ในแหล่งชุมชนเมือง ชุมชนชานเมือง และชุมชนชนบท อายุเรือนไม้เหล่านี้อยู่ระหว่าง 26 ถึง 63 ปี เฉลี่ย 49.4 ปี แม้อายุเรือนแม่แจ่มจะมีอายุเรือนไม่มากเมื่อเทียบกับเรือนไม้ในพื้นที่อื่นๆที่เจริญกว่า เช่นที่จอมทอง ในตัวเมืองเชียงใหม่ หรือลำพูน แต่เมื่อพิจารณาจากรูปแบบและเทคนิคการก่อสร้างแล้ว เรือนเหล่านี้ยังคงเรียกได้ว่า เป็นเรือนไม้แบบประเพณีของล้านนาประเภทหนึ่งเรียกว่า “เฮือนปะเก้ว” (เรือนแบบโบราณ) เพราะความห่างไกลเข้าถึงยากของแม่แจ่ม รูปแบบและเทคนิควิทยาการต่างๆจึงเข้าไปไม่ถึงช้ากว่าที่อื่น ยังพบว่าเรือนหลายหลังที่สำรวจในงานวิจัยนี้ เป็นเรือนเจ้าช่าง คือเจ้าของเรือนเลี้ยงช่างไว้ได้ก่อนเรือนมาก่อน ผู้ที่อายุเกิน 50 ปี ล้วนแต่เคยเดินทางจากแม่แจ่มไปจอมทองด้วยการเดินเท้าหรือขี่ม้า เพื่อที่จะเดินทางต่อไปยังเมืองเชียงใหม่หรือที่อื่นๆ พ่อฮุย (ปู่หรือตา) สูงอายุหลายคนเป็นอดีต “พ่อค้าวัวตัวง” คือใช้วัวบรรทุกสินค้าจากแม่แจ่มออกไปขาย แล้วรับสินค้าจากภายนอกเข้ามาขายในแม่แจ่ม การคมนาคมติดต่อโดยทางรถยนต์ เพิ่ง

จะเริ่มมีขึ้นเมื่อถนนเข้าสู่แม่แจ่มสายแรกแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ.2506 (สันติพงษ์ ช้างเผือก, 2546 :136) ความเจริญที่มาถึงช้า ทำให้เรือนไม้ที่แม่แจ่มจึงยังคงรูปแบบและเทคนิคการก่อสร้างแบบดั้งเดิมอยู่ค่อนข้างมากกว่าที่อื่นๆ นอกแม่แจ่มจะมีอายุเรือนน้อยกว่า และมีรายละเอียดของผังเรือน รูปแบบเรือน และผังบริเวณบ้านแตกต่างกัน พอจะทำให้สามารถประมวลข้อมูลเป็นองค์ความรู้ได้ ดังนี้

3.1 ผังบริเวณบ้าน

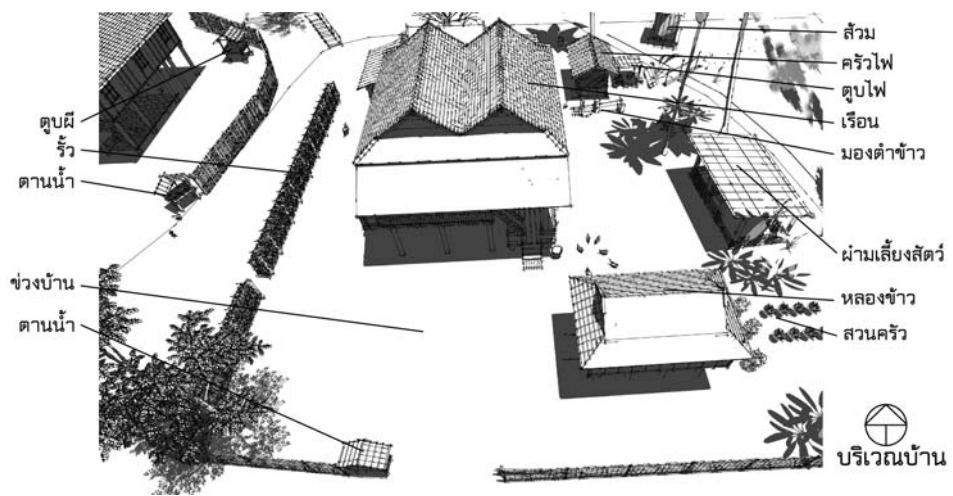
ผังบริเวณบ้านของชาวแม่แจ่มในเรือนไม้แบบประเพณีที่ทำการศึกษาค้นคว้า ทั้งองค์ประกอบ รูปแบบ ตำแหน่ง ทิศทาง เป็นแบบประเพณีล้านนาเป็นส่วนใหญ่ และมีองค์ประกอบที่ใกล้เคียงกันทั้งเรือนไม้ทั้ง 3 แหล่งที่กล่าวข้างต้น ดังนี้

“ฮั่วบ้าน” หรือรั้วบ้าน สร้างขึ้นเพียงเพื่อแสดงอาณาเขตมากกว่าเพื่อป้องกันภัยจากโจรผู้ร้าย เพราะการอยู่ในหมู่บ้านที่รู้จักกัน และอยู่ในกลุ่มเครือญาติ รวมทั้งเป็น “คนมีศีล” (คนที่มีศีลธรรม มีกิริยาดี) รั้วจึงสร้างขึ้นง่ายด้วยรูปแบบแบบประเพณีล้านนาดั้งเดิม ประกอบด้วย “ฮั่วตาแสง” (รั้วตาแสง) ทำจากไม้ไผ่ผ่าซีกสานขัดเป็นตารางห่างๆ “ฮั่วสะลาบ” (รั้วสะลาบ) ทำจากไม้ไผ่ผ่าซีกขัดแตะถี่ๆ “ฮั่วคาวหรือฮั่วตั้งป่อง” (รั้วคาว รั้วตั้งป่อง) ทำจากไม้รวกขนาดเล็กสามถึงสี่ท่อนเรียงกันผ่านรูที่เจาะเสาปักไม้หรือไม้ซางใหญ่ และ “รั้วต้นไม้” ใช้การปลูกต้นไม้พุ่มประเภทชาปลูกเป็นแนวและตัดให้เป็นแนวแทนรั้ว รั้วเหล่านี้ ทำได้โดยไม่ต้องใช้ตะปู ถูกดัดแปลงเมื่อมีตะปูใช้กันแพร่หลาย รั้วไม้สะลาบก็ไม่ขัดกันแล้ว ใช้ตะปุดอกยึดแทน รั้วคาวก็ไม่เจาะรูเสาแล้ว ใช้ตะปุดอกไม้รวกยึดกับเสาแทน นอกจากนี้ ยังพบ “รั้วไม้จริงตีตั้งเว้นร่อง” ซึ่งไม่ได้เป็นแบบประเพณีดั้งเดิมของล้านนา เกิดขึ้นในยุคใช้ตะปู แต่ก็ถูกกลมกลืน ไม่ทำให้เสียบรรยากาศเรือนพื้นถิ่นล้านนา รั้วแบบนี้นิยมใช้กันมากในแม่แจ่ม พบเห็นได้ทั่วไป

ภาพที่ 1: รั้วบ้านในแม่แจ่ม

ชัวงบ้าน ชัวงบ้านของชาวแม่แจ่มมีลักษณะเช่นเดียวกับบ้านล้านนาทั่วไป คือเป็นลานดินโล่ง ปรึบเรียบ ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างเรือน หลอง น้ำบ่อ สวนครัว ฯลฯ เป็นลานเอนกประสงค์ใช้งานสารพัด และยังเป็นพื้นที่เปิดโล่งที่เชื่อมต่อกับใต้ถุนบ้านที่มีประโยชน์ใช้สอย เช่น พักผ่อน ทอผ้า เก็บของ ตากพืชผลทางการเกษตรในฤดูฝน ทำให้เกิดที่ว่างไหลต่อเนื่องกันสะดวกต่อการมองเห็น และเป็นผลดีต่อการระบายอากาศ

ภาพที่ 2: ผังบริเวณบ้านแม่แจ่ม

ภาพที่ 3: ชัวงบ้าน

“หลองข้าว” หรือยุ้งข้าว ประเพณีการเลือกตำแหน่งการตั้งหลองข้าวของชาวแม่แจ่มเป็นไปตามประเพณีของชาวล้านนา คือ สร้างเป็นเรือนแยกจากเรือนนอน ตั้งอยู่ชัวงบ้านด้านหน้าบ้าน เข้าถึงง่าย มีขนาดใหญ่ย่อมต่างกันไปตามฐานะของเจ้าเรือน ใช้เสาขนาดใหญ่ทำเป็นคู่ โครงสร้างไม้ขนาดใหญ่เพราะรับน้ำหนักมาก ไม่ทำบันไดทางขึ้น แต่จะใช้เก็น (บันไดลิง) พาดใช้ชั่วคราวแล้วเก็บ เพื่อป้องกันหนูขึ้นไปกัดกินข้าวเปลือก บ้านที่ทำการศึกษาแทบทุกหลังมีและยังใช้งานหลองข้าว แม้บ้านของพ่ออู้อยู่แม่อู้อยู่ (ปู่ย่าตายาย) ผู้สูงอายุที่เลิกทำนาไปแล้ว ที่นาก็ยังมีอยู่ ให้ลูกหลานหรือคนอื่นทำนา เกี่ยวข้าวแล้วจะแบ่งมาให้ ก็จะเก็บไว้ในหลอง แบ่งข้าวเปลือกลงมาครั้งละไม่มากนัก ไปสีที่โรงสีประจำหมู่บ้าน นำข้าวสารมาเก็บไว้ในครัวไฟสำหรับกิน หมดก็แบ่งไปสีอีก ส่วนใหญ่ยังเห็นความจำเป็นของข้าว ไม่มีเงินไม่เป็นไรถ้ายังมีข้าวอยู่ในหลอง แต่ไม่มีข้าวในหลองนี้จะแยเอา สิ่งที่เคยอยู่คู่กับหลองข้าวที่ไม่มีให้เห็นแล้วคือ *มองตำข้าว* (ครกกระเดื่อง) เพราะเลิกใช้แล้ว หลองเหลืออยู่ที่บ้านพ่ออู้อยู่ก่อนแล้ว อินตะก่อนเพียงแห่งเดียว แต่ก็เก็บไว้เพราะพ่ออู้อยู่ต้องการรักษาไว้เท่านั้น ไม่ได้ใช้งานแล้วเช่นกัน

ภาพที่ 4: หลองข้าว

“น้ำบ่อ” หรือบ่อน้ำ บ้านแม่แจ่มเกือบทุกหลังจะมีน้ำบ่อเป็นของตนเอง หรือใช้ร่วมกับเพื่อนบ้านหรือญาติ แม้บ้านที่มีลำเหมืองสาธารณะหรือแม่น้ำไหลผ่าน ก็จะมีน้ำบ่อไว้ใช้งาน ปัจจุบันเกือบทุกบ้านมีน้ำประปาใช้แล้ว การใช้น้ำจากน้ำบ่อจึงน้อยลง หรือใช้ควบคู่กันสำหรับการรดน้ำต้นไม้ ซักผ้า แต่วิธีการนำน้ำจากน้ำบ่อขึ้นมาใช้นั้นได้เปลี่ยนรูปแบบไปมาก จากเดิมที่ใช้ “น้ำถุ้ง” (ภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ ยาด้วยขันหรือน้ำมันยาง ใช้สำหรับตักน้ำในน้ำบ่อ) สาวนำน้ำขึ้นมา น้ำถุ้งต่อเชือกเส้นยาว บางหลังมีคานไม้ไผ่กระดก มีน้ำหนักถ่วงด้านหลังเพื่อผ่อนแรง กลายเป็นท่อสีฟ้าต่อกับเครื่องสูบน้ำ ฝาบ่อจึงปิดสนิทแทบจะไม่ได้เปิด บรรยากาศรอบน้ำบ่อจึงเปลี่ยนแปลงไป ไม่เห็นลานรอบน้ำบ่อที่เปียกชุ่มน้ำอีกแล้ว อย่างไรก็ตาม ตามความเชื่อของชาวล้านนาที่ไม่ให้ถมน้ำบ่อ น้ำบ่อจึงยังคงมีให้เห็น แม้แต่บ้านที่เลิกใช้แล้ว

“ห้องสุขา” ชาวแม่แจ่มส่วนใหญ่ใช้ห้องสุขาหรือห้องส้วมที่ทำเป็นหลังโอด แยกจากเรือนใหญ่ มักตั้งอยู่บริเวณด้านหลังบ้าน ใกล้กับบันไดหลังของเรือน ใกล้กับน้ำบ่อและต้องอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าน้ำทิ้งระบายออกทางผิวดิน ส่วนการอาบน้ำนั้น แต่เดิมไม่อาบในห้องน้ำ จะใช้บริเวณรอบน้ำบ่อ หรือลำเหมือง แต่มีพบ “ตอมน้ำ” หรือที่อาบน้ำสำหรับหญิงสาว ที่เป็นกำแพงสูงกันเป็นคอกไม้มีหลังคาแบบที่พบในที่อื่นๆของล้านนา ปัจจุบันมีน้ำประปาใช้กันอย่างทั่วถึง หลายหลังที่มีผู้สูงอายุ จะมีการ

ต่อเติมห้องน้ำที่บนเรือนด้านหลังติดกับครัวไฟ เพื่อความสะดวกในการใช้งาน หลายหลังยังมี “ฮูรื่อง” ช่องเปิดใต้พื้นสำหรับผู้สูงอายุและเด็กใช้ขับถ่ายตอนกลางคืน

ภาพที่ 5: น้ำบ่อ

ภาพที่ 6: “ฮูรื่อง” ช่องสำหรับผู้ขับถ่ายตอนกลางคืน

“พืชพันธุ์และสวนครัว” บริเวณช่วงบ้าน จะมี “สวนบันได” (สวนริมบันไดทางขึ้นด้านหน้า) ปลูกต้นโกศและดอกไม้สำหรับบูชาพระ ประดับผม อาศัยน้ำจากน้ำล้างเท้า มีสวนน้ำบ่อ มีสวนครัว ข้างบ้านหรือหลังบ้าน บางบ้านที่มีไก่อ ก็จะทำ “ฮูรื่อง” (รั้วฮู) ล้อมไว้กันไกจิกกิน เช่นเดียวกับบ้าน ล้านหน้าทั่วไป และสวนหลังบ้าน มักเป็นสวนกล้วย ผลไม้ ต้นหมาก ต้นมะพร้าว ต้นไผ่ ฯลฯ ส่วนใหญ่ จะปลูกไม้ที่ใช้ประโยชน์โดยตรง เช่น เป็นช่างจักสานก็จะปลูกไผ่ ปลูกกล้วยเพื่อเก็บใบตองไปขาย ปลูกหมากปลูกผลไม้ไว้กิน เป็นต้น

“ผาม” โรงหรือเพิงสำหรับเลี้ยงสัตว์ ส่วนมากเป็นหมู และ ไก่ ไม้ค้อยพบการเลี้ยงวัวควาย ในบ้านแล้ว ส่วนใหญ่ใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตร ผามเลี้ยงสัตว์บางหลังกลายเป็นโรงจอดรถไถนา ไปแทนแล้ว

“ตูปผี” หรือหอผีปู้ย่า ตูปผีนี้ไม่ได้มีทุกบ้าน แต่จะมีเฉพาะ “บ้านแก้ว” (บ้านเค้า) หรือบ้าน ลูกสาวคนโต ซึ่งมีหน้าที่รักษาผีปู้ย่า ตูปผีจะเป็นเรือนเล็กๆ มีสี่เสา เมื่อถึงวันสำคัญ เช่น วันปีใหม่ วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา ลูกหลานทั้งหมดที่อยู่ในสายผี จะทยอยมาที่บ้านแก้ว เพื่อนำเครื่องไหว้ มาสำหรับการไหว้ผีบรรพบุรุษ เรียกว่ามา “ฮอมสวยดอก” คือเอาสวยดอกและขนมมาร่วมการ ไหว้ผีปู้ย่า เจ้าของบ้านจะวางถาดวางพานเอาไว้รอรับ เมื่อถึงเวลาก็นำไปไหว้ให้ โดยที่ลูกหลาน ไม่ต้องรอรออยู่ไหว้พร้อมกัน ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนประเพณีเพื่อความสะดวกในการไปทำภารกิจอื่นๆ แต่เดิมลูกหลานจะมารอไหว้ผีปู้ย่าพร้อมกัน เป็นการรวมญาติพี่น้องให้พบกันเพื่อคงความสัมพันธ์ ของลูกหลาน ส่วนศาลเจ้าที่ หรือพระภูมิเจ้าที่ จะทำเป็นเรือนขนาดเล็ก มีเสาเดียว

82 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพที่ 7: สวนบันได และสวนป่าหลังบ้าน

ภาพที่ 8: ฝามเลี้ยงสัตว์

ภาพที่ 9: พระภูมิเจ้าที่ (ซ้าย) ดุบผี (กลาง) ลูกหลานในสายผีมาหอมสวดยดอกที่บ้านเก่า (ขวา)

ภาพที่ 10: ครวไฟ (ซ้าย) ดุบไฟ (กลาง) ใต้หลองข้าว (ขวา)

ภาพที่ 11: โฮงหอม

“ครัวไฟ” บ้านหลายหลังไม่ทำครัวบนเรือนแล้ว บอกว่ามันทำให้เรือนสกปรก ฝาและหลังคาดำเพราะควัน จึงย้ายครัวไฟลงมาปลูกเป็นเรือนแยก เป็นเรือนชั้นเดียว ทำติดดินไม่ยกพื้น นอกจากครัวไฟไว้ปรุงอาหารแล้ว ยังมี “ตูบไฟ” ทำเป็นเพิงง่ายๆขนาดเล็ก ไว้ใช้สำหรับเตาฟืน ซึ่งชาวแม่แจ่มยังคงใช้กันอยู่มาก เพราะสวนหลังบ้านหรือป่าชุมชนยังมีกิ่งไม้แห้งอีกมาก ฟืนพวกนี้ไม่ต้องซื้อ เพียงออกแรงตัดมาเลื่อยมาก็มีพลังงานให้ใช้ได้ แม้จะมีเตาแก๊สใช้กันแล้วในปัจจุบัน เตาฟืนมีควันมาก จึงแยกออกมาจากครัวไฟ เตาฟืนในตูบไฟนี้ ก่อฟืนครั้งหนึ่งจะใช้จนฟืนไหม้หมด ตั้งแต่ หนึ่งข้าว ต้มน้ำ ต้มถั่วเน่า ฯลฯ บางหลังไม่ทำตูบไฟ แต่ใช้พื้นที่ใต้หลังคา หรือใต้ชายคาของครัวไฟเป็นที่ตั้งของเตาฟืน

“โรงตากพืชผลทางการเกษตร” เมื่อเกษตรกรรมกลายเป็นอาชีพของชาวแม่แจ่ม นาที่แม่แจ่ม ทำนาครั้งเดียวในรอบหนึ่งปี ช่วงเวลาที่เหลือจึงปลูกหอม ปลูกถั่ว ปลูกมัน และพืชเชิงเศรษฐกิจอื่นๆ “โฮงหอม” (โรงหอม) หรือโรงตากขนาดใหญ่จึงถูกสร้างขึ้น กลายเป็นองค์ประกอบใหม่ของบ้านในแม่แจ่ม

3.2 รูปแบบเรือน

จากการสำรวจเรือนตัวอย่าง 25 หลังพบเรือนใน 4 รูปแบบ คือ “เฮือนบะเก่าจั่วแฝด” หรือที่ชาวบ้านเรียก “เฮือนสองจ่อ” จำนวนมากที่สุดคือ 17 หลัง “เฮือนบะเก่าจั่วเดี่ยว” หรือ “เฮือนจ่อเดี่ยว” จำนวน 4 หลัง “เฮือนร้านค้า” จำนวน 2 หลัง และ “เฮือนสมัยกลาง” จำนวน 2 หลัง ซึ่งในบทความนี้จะได้นำมาเสนอในส่วนของเฮือนบะเก่ามีรายละเอียด คือ

“เฮือนบะเก่าจั่วแฝด” หรือ “เฮือนสองจ่อ” ลักษณะเป็นเรือนชั้นเดียว ยกใต้ถุนสูงจนคูคล้ายเป็นเรือน 2 ชั้น ทำเป็นเรือนแฝด หันหน้าเรือนไปทางเหนือหรือใต้ หลังคาจั่วผสมปั้นหยาหรือที่เรียกว่าทรงมะนิลา ทำเป็นหลังคาแฝด คลุมเรือนแต่ละหลัง ทำให้ต้องมีรางน้ำฝนอยู่ตรงกลางเรือนทางด้านตะวันออกจะเป็นเรือนประธาน เรือนที่มีห้องนอนเดียว เรือนนี้จะเป็นห้องนอน เรือนที่มีห้องนอนหลายห้อง เรือนนี้จะเป็นห้องนอนของพ่อแม่ ส่วนเรือนด้านตะวันตกจะเป็นห้องโถง หรือห้องนอนห้องที่ 2 (หรือ 3) สำหรับลูกสาว ระหว่างห้องนอน 2 ข้างจะมีทางเดินผ่านกลาง เพื่อเชื่อมโยงไปยังด้านหลังเรือน เหนือทางเดินนี้จะเห็นรางรินหรือรางน้ำฝนที่อยู่ตรงกลางของหลังคาจั่วแฝด ทาง

เดินนี้เรียกว่า “ฮ่อมริน” (ฮ่อมแปลว่าช่อง ฮ่อมรินก็คือช่องที่มีรินอยู่) ด้านหน้าห้องนอน จะเป็นพื้นที่ของ “เต็น” เป็นพื้นที่ที่กึ่งเปิดโล่ง เป็นพื้นที่หลักสำหรับการใช้งานบนเรือน ใช้งานเอนกประสงค์ ทั้งนั่งเล่น รับแขก เย็บปักถักร้อย และทำการงานอาชีพ จนถึงเป็นที่นอนของลูกชาย จะมีที่คนก็จะซิงผ้ากั๊นนอนกันที่เต็นนี้ เรือนที่แม่แจ่มบางหลัง นอกจากจะมีทางเดินผ่านกลางเรือนแล้ว ยังมี “เสียบ” (สัมภาษณ์ ฝอยทอง สมวธา, 2553) เสียบ คือทางเดินแคบๆอยู่ด้านข้างเรือน เชื่อมชานด้านหน้ากับชานหลัง เวลาผู้หลักผู้ใหญ่มีแขกมาหา มาสู่มาเยือน นั่งคุยกันอยู่บริเวณเต็น ลูกหลานขึ้นเรือนมา จะใช้เสียบนี้เดินจากหน้าเรือนไปหลังเรือน ไม่ต้องเดินผ่านเต็น แม่บ้านยังใช้ราวกันตกของเสียบนี้ตากหมอน “สะลี”(พูก) “ผ้าตัวบ”(ผ้าห่ม) ได้ดี เสียบและราวกันตกนี้ นอกจากจะเป็นประโยชน์ใช้สอยแล้ว ด้านสุนทรียภาพ ยังช่วยรูปด้านข้างของเรือนแม่แจ่มให้ดูดีขึ้น ไม่เรียบจนเกินไป

“เฮือนบะเก่าจั่วเดี่ยว” หรือ “เฮือนจ่องเดี่ยว” ลักษณะเป็นเรือนแบบเดียวกับเฮือนจั่วแฝด มีองค์ประกอบต่างๆของเรือนเหมือนกัน ต่างกันที่เป็นเรือนที่ใช้หลังคาจั่วเดี่ยว เพราะมีขนาดเล็กกว่า หรือมีห้องเพียงห้องเดียว หรือเป็นเรือนรุ่นหลัง มีกระเบื้องลอนให้เลือกใช้ สามารถทำหลังคาที่ลาดเอียงน้อยกว่ากระเบื้องดินขอหรือกระเบื้องคอนกรีตแบบเดิมได้ จึงทำเป็นจั่วเดี่ยวคลุมเรือนที่มีผังพื้นแบบเรือนแฝดได้ทั้งหมด

ภาพที่ 12: ภาพจากแบบ 3 มิติ เฮือนบะเก่าจั่วแฝด หรือ เฮือนสองจ่อง
(บน) เรือนฮุยแก้ว บ้านพร้าวห่ม (ล่างซ้าย) เรือนฮุยดำคำ บ้านต้นตาล (ล่างขวา) เรือนฮุยใจ บ้านนาเรือน

ภาพที่ 13: ตัวอย่างเฮือนบะเก่าแม่แจ่ม

ภาพที่ 14: ภาพจากแบบ 3 มิติ เฮือนบะเก่าจั่วเดี่ยว หรือ เฮือนบะเก่าจั่วเดี่ยว เรือนพ่อวรรณ บ้านเหล่า (เรือลงแล้ว มกราคม 2554)

3.3 ผังพื้น

ผังพื้นเรือนไม้แม่แจ่มส่วนใหญ่เป็นแบบเฮือนบะเก๋า ซึ่งเป็นแบบประเพณีล้านนา มีองค์ประกอบหลักคือ พื้นที่ว่าง ชาน เติ้น ระเบียงทางเดิน ห้องนอน 1-2 ห้อง ครุฑไฟมับันไดหน้าหลัง

“ชาน” เป็นพื้นที่ว่างสำหรับใช้งานเอนกประสงค์ พบรูปแบบของชานที่เปลี่ยนแปลงตามระยะเวลาอยู่ 3 แบบ คือ

1. ชานที่อยู่กลางแจ้งไม่มีหลังคาคลุม เรียกว่า “นอกชาน” หรือที่ชาวแม่แจ่มเรียก “ชานฝน” ซึ่งเคยเป็นองค์ประกอบหลักของเรือนแบบประเพณีเดิมหรือเรือนกาแล้นั้นเพียง 4 หลัง ล้วนแต่มีสภาพผุพังจนแทบจะเดินไม่ได้

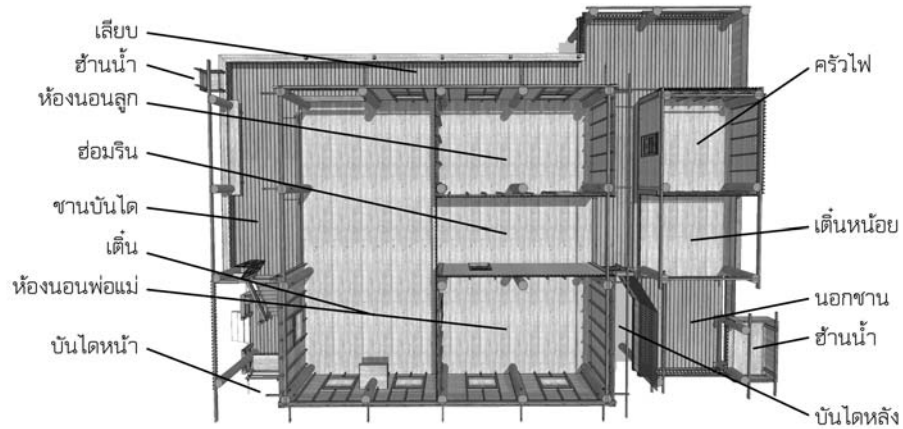
2. นอกชานที่ถูกมุงหลังคาคลุมภายหลัง โดยสังเกตได้จากพื้นไม้ที่ตีเว้นร่อง

3. ชานร่มที่ไม่อยู่นอกหลังคาแล้ว คือทำหลังคาคลุมชานตั้งแต่แรกสร้างเรือน ซึ่งเป็นลักษณะส่วนใหญ่ของเรือนแม่แจ่มในช่วงหลัง ให้เหตุผลว่า เพราะไม้พื้นผุและไม่สามารถหาไม้ปามาเปลี่ยนได้ง่ายเหมือนก่อน ชานร่มด้านหน้าเรือนบางครั้งก็เรียกว่า “ชานบันได”

พื้นนอกชานนี้ จะตีไม้พื้นแบบเว้นร่องเพื่อระบายน้ำฝน แต่ชานร่มที่มีหลังคาคลุมส่วนใหญ่จะตีไม้พื้นแบบนอกชานด้วย ทั้งที่ไม่มีความจำเป็น สอบถามไม่ได้คำตอบที่ชัดเจนนักว่าตีเว้นร่องเพื่ออะไร บางคนบอกว่า เพื่อให้สะดวกต่อการกวาดฝุ่นผงหรือเศษอาหารลง ชานนี้มีทั้งด้านหน้าเรือนและหลังเรือน ชานด้านหน้าอยู่ติดกับบันไดทางขึ้นเรือน ชานด้านหลังเรือนมักอยู่ติดกับครุฑไฟและใช้งานส่วนบริการ เช่น ล้างจาน ทำอาหาร ฯลฯ

“เติ้น” พื้นที่ว่างเอนกประสงค์หน้าห้องนอน มักยกระดับพื้นขึ้นจากพื้นที่ส่วนอื่นๆเช่น ชานหรือระเบียงทางเดิน และเป็นระดับเดียวกับห้องนอน เติ้นเป็นองค์ประกอบของเรือนล้านนาโดยทั่วไป เป็นพื้นที่สำหรับใช้งานเอนกประสงค์ คล้าย “Living room” ของเรือนยุคปัจจุบัน ใช้ประโยชน์ทั้งงานบ้าน เช่น พับผ้า รีดผ้า เย็บปักถักร้อย งานอาชีพ พักผ่อน ฟังวิทยุดูโทรทัศน์ ตลอดจนเป็นที่นอนของพ่อและลูกชาย เติ้นในเรือนแต่ละหลังมีขนาดใหญ่เล็กไม่เท่ากัน และอาจกินพื้นที่เฉพาะเรือนหลังเดียว หรือเรือนทั้งสองหลังของเรือนแฝด นอกจากเติ้นที่หน้าห้องนอนแล้ว ที่เรือนครุฑไฟด้านหลังจะมี “เติ้นน้อย” หรือ “เติ้นน้อย” ใช้สำหรับเตรียมอาหารและนั่งล้อมวงกินอาหาร เป็นที่ว่างที่ต่อเชื่อมกับนอกชานที่เป็นชานซีกทางด้านหลัง

“ระเบียงทางเดิน” พื้นไม้ที่แคบยาว ส่วนใหญ่ใช้เป็นทางเดินภายในเรือน บางหลังทำต่างระดับจากเติ้นและชาน แต่บางหลังก็ทำระดับเดียวกันและต่อเนื่องเป็นผืนเดียวกันจนแยกไม่ออก ระเบียงทางเดินถูกใช้ทั้งเป็นทางเชื่อมหน้าหลังเรือน อยู่ระหว่างกลางของห้องสองด้าน นำไปสู่ครุฑไฟและนอกชานด้านหลังเรือน เรือนแม่แจ่มส่วนใหญ่จะทำ “เสียบ” คือระเบียงทางเดินแคบๆด้านข้างเรือนเชื่อมหน้าเรือนหลังเรือน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ภาพที่ 15: ผังพื้นเฮือนบะเก่าแม่แจ่ม

“ใต้ถุนเรือน” พื้นที่ว่างใต้ถุนเรือนนั้น ไม่ได้เป็นพื้นที่ใช้สอยของเรือน แต่สำหรับการพิจารณาเรื่องวิถีชีวิตและการอยู่อาศัยแล้ว พื้นที่ใต้ถุนเรือนนั้นมีบทบาทไม่น้อย จากเดิมพื้นที่ใต้ถุนเรือนนี้เป็นพื้นที่เปิดโล่งไม่มีการใช้งาน (สัมภาษณ์ สุพล ปวรจารย์, 2552) เพียงยกขึ้นเพื่อให้เรือนและการอยู่อาศัยอยู่สูงเหนือระดับดินขึ้นไป ต่อมาจึงมีการใช้งาน โดยเป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ เช่น วัวควาย หรือแม้แต่ช้าง และเมื่อย้ายสัตว์เลี้ยงออกไปจากเรือนทำเป็นคอกสัตว์ไว้ต่างหาก พื้นที่ใต้ถุนจึงถูกใช้งานกัน โดยเฉพาะในเวลากลางวัน ทำเป็นแคร่เป็นตั่งขนาดใหญ่ไว้ใช้งานเอนกประสงค์ ทั้งนั่งนอนรับแขก ทำการงานอาชีพ หรืออื่นๆ โดยเฉพาะในพื้นที่แม่แจ่ม ที่แทบทุกหลังจะมีที่ทอผ้าไว้ที่ใต้ถุนเรือน

เดิมใต้ถุนนี้จะไม่ทำพื้น ปล่อยให้พื้นดิน ปรับเรียบกดอัดแน่น ปัจจุบันหลายหลังเทพื้นคอนกรีตเต็มพื้นที่ให้ใช้งานได้ดีขึ้น หรือทำไปพร้อมกับการแก้ไขปัญหาดินเสาไม้และเรือนทรุด ปัจจุบันมีการใช้งานใต้ถุนมากขึ้นมาก บางหลังใช้เป็นที่จอดรถหรือมอเตอร์ไซด์ หลังที่ต่อเติมห้องส่วนใหญ่มักใช้เป็นห้องเก็บของ แต่บางหลังก็เป็นห้องอื่นๆ หรือแม้แต่เป็นห้องนอน

ภาพที่ 16: ขานบันไดและเต็น (ซ้าย) พื้นที่ใช้งานใต้ถุนเรือน (กลาง/ขวา)

3.4 ทลิ่งคา

รูปทรงหลังคาของเรือนไม้แม่แจ่มเป็น “ทรงจั่วผสมปั้นหยา” หรือที่เรียกว่า ทรงมนิลา แต่ไม่ได้เป็นการทำหลังคาชุดเดียวคลุมทั้งหลัง เป็นการนำเอาหลังคาหลายชุดมาประกอบกันในรูปแบบต่างๆ เช่น จั่วเตี้ยมีเรือนขวาง จั่วแผดมีปีกนกกันสาด จั่วแผดมีเรือนขวาง จั่วหักคอก ฯลฯ “วัสดุผนังหลังคา” มีการใช้กระเบื้องดินเผาพื้นเมือง เรียกว่า “ดินขอ” กระเบื้องคอนกรีต กระเบื้องลอนในเรือนรุ่นหลังๆ หน้าจั่วตีไม้ฝาปิดแบบง่ายๆ ไม่มีลวดลาย แต่มีเอกลักษณ์สำคัญอยู่ที่การตกแต่งปลายจ่อ (ยอดจั่ว) กระเบื้องคอนกรีตในเรือนแบบนี้ ไม่ได้มีขายให้หาซื้อได้ง่าย เป็นกระเบื้องที่ผลิตขึ้นในพื้นที่เจ้าของเรือนเตรียมวัสดุ ได้แก่ปูนและทรายไว้ จำ “สลา” (ช่าง) ซึ่งจะมาพร้อมแบบพิมพ์ (เครื่องปั๊ม) คิดค่าแรงตามจำนวนแผ่น ความทนทานของกระเบื้องขึ้นอยู่กับส่วนผสมที่เจ้าของกำหนดให้สลา ถ้าให้ส่วนผสมเนื้อปูนมากหรือเหมาะสม กระเบื้องจะทนทานใช้ได้นานปี เรือนไหนใช้กระเบื้องดินของมุงหลังคา จะเกิดมีเอกลักษณ์ที่ได้ดูเรือน ที่การสะสมกระเบื้องดินขอจำนวนมากไว้ หรือที่ได้ดูหลงข้าว เพราะดินขอนั้นบางมาก (4-5 มม.) แตกหักง่าย จึงต้องมีการซ่อมแซมเปลี่ยนแผ่นที่แตกหักอยู่เสมอ การเปลี่ยนดินขอ ใช้การดึงแผ่นแตกออกจากด้านใน แล้วสอดแผ่นเข้าไปแทนที่ เพราะดินขอประาะบาง ไม่สามารถป็นขึ้นเหยียบบนหลังคาเหมือนกระเบื้องลอนหรือคอนกรีตได้ และเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เรือนมุงดินขอจะไม่ดี “เชิง” (เพดาน) เพื่อให้สังเกตแผ่นที่แตกหักได้และขึ้นเปลี่ยนได้สะดวก

“ส่วนประดับยอดจั่ว” หรือ “ปลายจ่อ” (ออกเสียง ปลายจ่อ) ส่วนประดับยอดจั่วหลังคาของแม่แจ่ม หรือ “จ่อ” (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2539: 15) เป็นเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ พบในแถบอำเภอทางตอนใต้ของจังหวัดเชียงใหม่ แต่พบมากในตัวอำเภอแม่แจ่ม ลักษณะเป็นไม้ฉลุลาย ติดเหนือไม้ทับแนวขอบกระเบื้องตามแนวตั้ง ยาวข้างละประมาณ 30-40 ซม. แล้วมีไม้กระดานท่อนสั้นๆ ยาวประมาณ 50-70 ซม. ปิดทับด้านบนอีกที ติดตั้งทั้ง 2 ปลายของสันหลังคา(จ่อ) ชื่อเรียกส่วนประดับยอดจั่วนี้ไม่ชัดเจนเหมือนกาแล บางคนเรียก “กาแล” บางคนเรียกว่า “กาแลแม่แจ่ม” เพราะมันติดตั้งตำแหน่งเดียวกับกาแลในเรือนกาแล แต่มีรูปแบบที่ต่างไปไม่เป็นไม้คู่ไขว้แบบที่เป็นที่เข้าใจกัน แม้แต่ สล่าปั้น จันทิมา วัย 89 ปี ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของผลงานเรือนไม้หลายหลังในแม่แจ่ม ก็ไม่ได้ตอบชัดเจนนักถึงทั้งที่มาและชื่อเรียก แต่บอกว่าทำตามแบบเดิมที่ทำสืบต่อกันมา *สล่าสมบุรณ์* บ้านแม่ศึก สล่าผู้ที่สืบทอดและรักษาขนบธรรมเนียมการปลูกเรือนแบบดั้งเดิม บอกว่าเรียก “วินโอ” ซึ่งนำสายใยในภาษาและที่มาของชื่ออย่างยิ่ง การประดับยอดจั่วปลายจ่อแบบนี้ไม่ใช่แบบอย่างดั้งเดิมของแม่แจ่ม แต่เป็นแบบอย่างที่ได้มาจากจอมทอง (สัมภาษณ์สล่าปั้น จันทิมา และหนานประเสริฐ ปันสิริ, 2554) เมื่อสล่าจากจอมทองหลายคน รวมทั้งสล่าปั้น ได้เข้าสู่แม่แจ่มและนำรูปแบบการปลูกเรือนจากจอมทองเข้ามาเผยแพร่ในแม่แจ่ม แต่ปัจจุบัน เรือนที่มียอดจั่วปลายจ่อแบบนี้ในจอมทองแทบจะหาไม่ได้แล้ว แต่เหลืออยู่ที่แม่แจ่มนี้มากมายหลายหลังจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของแม่แจ่มไป

รูปแบบการประดับยอดจั่วรูปแบบนี้ ได้รับความนิยมของสถาปนิกในเชียงใหม่อย่างมาก ในช่วงเวลาหลายปีที่ผ่านมา ต่างนำไปใช้หรือออกแบบดัดแปลงพัฒนาต่อยอดใช้กับสถาปัตยกรรมประเภทบ้านพักอาศัย โรงแรม ฯลฯ กันอย่างแพร่หลายในตัวเมืองจังหวัดเชียงใหม่และพื้นที่ใกล้เคียง แทนที่การใช้กาแลแบบดั้งเดิมที่เป็นไม้คู่ไขว้แกะสลักลวดลายในอดีต

ภาพที่ 17: หลังคาเรือนไม้แม่แจ่ม

ภาพที่ 18: ยอดจั่วปลายจ่อง เอกลักษณ์สำคัญของเรือนไม้แม่แจ่ม

3.5 วัสดุก่อสร้าง

วัสดุหลักที่ใช้ในการก่อสร้างเรือนไม้แม่แจ่มคือ ไม้ ซึ่งตัดจากป่า ชักลากมาใช้ โดยใช้ไม้แฉะ (เต็ง) ทำเสา เป็นไม้ท่อนกลม แปรรูปอย่างง่ายด้วยการเลาะเปลือก ถากแต่งผิวให้เรียบกลมพอสมควร ส่วนไม้ส่วนอื่นๆ ได้แก่ คาน ตง พื้น โครงหลังคา ฝา และองค์ประกอบเรือนอื่นๆ จะใช้ไม้สัก แปรรูปโดยการจ้างคนงานเลื่อย เจ้าของเรือนจะจัดหาไม้เตรียมไว้ก่อนที่สล่าจะมา อาจใช้เวลาหลายปี โดยใช้เวลาว่างจากการงานอาชีพ ไม้ที่ตัดมาจ้างคนเลื่อยเตรียมไว้จะแห้งสนิทเมื่อได้เวลาปลุกเรือน ส่วนอื่นๆ ที่สำคัญคือกระเบื้องมุงหลังคานั้น ถ้าเป็นกระเบื้องดินขอ หรือกระเบื้องลอนในยุคหลังก็จะซื้อมาเมื่อได้ไม้และวัสดุมุงหลังคาเพียงพอ จึงจะตามสล่ามาหาฤกษ์ห้ายามปลุกเรือน

3.6 เทคนิคและขั้นตอนการก่อสร้าง

เรือนที่สำรวจทั้งหมด มีเพียงหลังเดียวที่เจ้าของเรือนไม่ได้เล่าว่าใช้ระบบเอาแรง(ลงแขก) จากชาวบ้าน แต่เล่าว่าแรงงานที่ใช้ในการปลุกเรือนนั้น สล่านำเอามาด้วยทั้งหมด เรือนหลังอื่นๆ เจ้าของเล่าถึงวิธีการก่อสร้างไปในทางเดียวกันว่า เจ้าของจะเตรียมวัสดุก่อสร้างไว้พร้อมแล้ว จึงตามสล่ามาปลุกเรือน จะใช้แรงงานชาวบ้านในหมู่บ้านจำนวนมากช่วยในการก่อสร้างช่วงโครงสร้างหลัก คือการปรับฝั่ง ขุดขุม ปกเสาะ (ขุดหลุม ตั้งเสาะ) ตัดซื่อ ตัดแป (อะเส) เจ้าของจะเตรียมอาหารไว้เลี้ยงผู้ที่มาช่วยเอาแรง อาจใช้เวลา 1 หรือ 2 วัน ส่วนงานอื่นๆหลังจากนั้น สล่าจะทำงานไปกับลูกมือ ใช้เวลา 2-4 เดือน เจ้าของเรือนบางหลังจะช่วยทำงานไปกับสล่าด้วย โดยเจ้าของจะเตรียมอาหารกลางวันเลี้ยงสล่าและลูกมือไปจนกว่างานจะเสร็จ และยังมีบางหลังที่เล่าว่าสล่าเป็นญาติที่มาจากบ้านช่วยสร้างให้

โดยไม่เสียค่ามือ ใช้เวลาว่างจากการทำนา เพียงเลี้ยงอาหารกลางวันเท่านั้น มีขั้นตอนการปลูกเรือนคือ (สัมภาษณ์สละปิ่น, 2554 สัมภาษณ์สละบุรณ์, 2555)

- ปักผัง ขุดหลุม
- ตั้งเสา
- ตั้งปวน (นั่งร้านไม้ไผ่ เพื่อขึ้นทำงานด้านบน)
- ตัดซื่อ ตัดแป้ (อะเส)
- ตัดแวง (คาน)
- ตัดตง พอถึงขั้นตอนนี้ ไม้พื้นบางส่วนจะนำพาดบนตงชั่วคราวเพื่อให้สละขึ้นทำงานได้ง่าย
- ตัดตั้งไม้แหบ ตั้งตั้ง ตัดแป้จ้อง (อกไก่)
- วางกอน (กลอน) และไม้ก้านฟ้า (ไม้ระแนง)
- ตัดตั้งหน้าจั่ว แบนน้ำย่อย (เชิงชาย) ป้านลม
- มุงดินขอหรือกระเบื้องมุงหลังคา
- ตัดตั้งไม้พื้น
- ตัดตั้งเจนฝา (ไม้แคร่ฝา) พร้อมกับบวงกบประตูหน้าต่าง ช่องลม
- ตัดตั้งไม้ฝา
- ตัดตั้งราวระเบียงกันตก
- ตัดตั้งบานประตูหน้าต่าง
- ตัดตั้งองค์ประกอบอื่นๆ
- ตัดตั้งบันได ราวบันไดเป็นอันดับสุดท้าย

ซึ่งได้ทำเป็นวีดิทัศน์ (Animation) เพื่อให้เกิดเข้าใจเผยแพร่ทางเว็บไซต์ YouTube ที่ URL

ดังนี้

<http://youtu.be/k3n6CABEeys> สำหรับเรือนจั่วเดี่ยว มุงตองตั้ง

http://youtu.be/_220xBxeEAW สำหรับเรือนจั่วแฝด มุงกระเบื้องคอนกรีต

3.7 องค์ประกอบเรือน

“ฮ้านน้ำ (ร้านน้ำ)” ที่วางหม้อน้ำ สำหรับต้มกินและทำอาหาร ลักษณะคล้ายชั้นวางของสูงประมาณ 90 ซม. ถ้าเป็นเรือนมีนอกชาน ฮ้านน้ำจะอยู่ที่นอกชาน ทำหลังคาคลุม ในเรือนทั้ง 25 หลังที่ทำการสำรวจในโครงการ มีเรือนอยู่เพียง 2 หลังเท่านั้นที่ไม่พบฮ้านน้ำ ส่วนใหญ่จะพบฮ้านน้ำในตำแหน่งทั้งด้านหน้าเรือนบริเวณชานบันได และด้านหลังเรือน บางหลังไม่มีการใช้งานฮ้านน้ำแล้ว เพียงไม่ได้รื้อถอนออกไป แต่ส่วนใหญ่ยังมีการใช้งานอยู่ ทั้งที่ทุกหลังมีตู้เย็นใช้งานแล้ว บอกว่ายังนิยมการกินน้ำจากหม้อดิน เพราะกินน้ำจากหม้อดินเย็นชื่นใจต่างจากน้ำจากตู้เย็น ส่วนตู้เย็นนั้น มีไว้สำหรับการแช่ผัก แช่เนื้อสัตว์สำหรับการทำอาหาร นอกจากบนเรือน ยังนิยมทำฮ้านน้ำไว้ที่ริมรั้วหน้าบ้าน สำหรับคนเดินทางผ่านมาได้ตักกิน เป็นการทำทาน เรียกว่า “ตวนน้ำ” (ทานน้ำ)

ภาพที่ 19: บ้านน้ำ

“ราวระเบียง” หรือราวกันตก ทำด้วยไม้สัก หลายขนาดและรูปแบบต่างๆ กัน ได้แก่

1. ไม้ท่อน ขนาด $1\frac{1}{2} \times 3$ ” หรือ 2×4 ” หรือไม้ระแนง ตีตั้ง ตีนอน ตีทะแยง หรือประกอบกันเป็นรูปแบบต่างๆ

2. ไม้กระดานหน้า 5 - 6” ตีทึบติดตาย หรือตีเว้นช่อง หรือทำเป็นแบบฝาไหล หรือตีชิด แต่ตัดแต่งเป็นรูปร่างต่างๆ ทำให้เกิดช่องเปิดสำหรับการระบายลมและการมอง

แบบและลวดลายที่ใช้นั้น เป็นรูปแบบและลวดลายที่ออกแบบใหม่สำหรับเรือนแต่ละหลัง โดยสถาปนิก (หัวหน้าช่าง) เป็นผู้ออกแบบ ทดลองทำจนพอใจก่อน แล้วจึงใช้รูปแบบนั้นติดตั้ง (สัมภาษณ์ สถาปนิก จันทิมา, 2554) ราวระเบียงและราวบันไดของเรือนแม่แจ่ม จึงมีลวดลายไม่ซ้ำแบบกันแม้จะเป็นฝีมือสถาปนิกเดียวกันหรือกลุ่มเดียวกัน

“บันไดและราวบันได” ของเรือนแม่แจ่ม มีรูปแบบลักษณะ ดังนี้

1. เป็นบันไดที่ทำไว้นอกเรือน มีทั้งด้านหน้าและด้านหลังเรือน เรียกบันไดหน้าว่าเป็นบันไดทางขึ้น และเรียกบันไดหลังว่าเป็นบันไดทางลง

2. ส่วนใหญ่เป็นบันไดโปร่งไม่มีลูกตั้ง แม่บันไดคู่ ราวบันไดไม้โปร่ง

3. บันไดหน้า จะทำเป็นบันไดมีชานพักขนาดใหญ่ มีราวกันตกหรือม้านั่งไม้ล้อม ระดับชานพักอยู่ที่ระดับประมาณ 60-70 ซม.จากพื้น ส่วนบันไดหลังจะเป็นบันไดทอดเดียว ไม่ทำชานพักไม้ตกแต่ง

มีหลังคาคลุมบันได โดยใช้หลังคาส่วนเดียวกับเรือน หรือต่อชายคาย่นมาคลุม ตีนบันไดมีหมอน้ำหรือทำเป็นกะบะน้ำ เอาไว้ล้างเท้าก่อนขึ้นเรือน และมีสวนบันได ปลูกไม้ประดับบริเวณตีนบันได

“ช่องลม” การทำช่องลม หรือช่องเปิดเพื่อระบายอากาศในเรือนแม่แจ่มนั้น พบการทำกันใน 3 รูปแบบ คือ

1. ทำเป็น “ฝาไหล” ฝาไม้กระดานตีตั้งช่องเว้นช่อง ทำเป็น 2 ชั้น ชั้นหนึ่งติดตาย อีกชั้นหนึ่งเลื่อนไปมาได้ ถ้าต้องการเปิดรับลมก็เลื่อนให้ช่องเปิดมาตรงกัน

2. ติระแนงไม้เป็นซี่ลูกกรงแนวตั้ง แนวนอน ทแยง หรือช่องตาราง

3. ฉลุไม้ฝาเป็นช่องรูปร่างลวดลายต่างๆ และพบการทำฝาไหลด้วยการฉลุเป็นช่องแทนการตีช่องเว้นช่อง

ตำแหน่งที่ใช้และการเลือกใช้รูปแบบเป็นไปตามการใช้งาน ดังนี้

- ตีระแนงไม้เป็นพื้นที่ขนาดใหญ่โดยรอบฝาของครัวไฟ เพื่อระบายควันและความร้อนออก
- ตีระแนงไม้บริเวณยอดฝาเรือน ระยะประมาณ 30-50 ซม.จากแป้(อะเส) หรือซื่อทั้งฝภายในและภายนอก เพื่อให้ทุกห้องในเรือน มีการระบายลมร้อนออกจากห้อง แก้ปัญหาการบังทางลมกันเองของห้องต่างๆในเรือน
- ทำฝาไหลบริเวณเดิน ซึ่งเป็นที่ใช้งานหลักของเรือน เพื่อเปิดรับลมยามร้อน และปิดกั้นลมยามหนาว ระดับของการติดตั้งฝาไหล สะท้อนรูปแบบการใช้งานพื้นที่บริเวณเดิน เพราะมักจะติดตั้งระดับพื้น สำหรับการนั่งนอนกับพื้น ไม่ใช่โต๊ะเก้าอี้
- การฉลุไม้ฝาเป็นลวดลาย เป็นการตกแต่งเพื่อความสวยงามมากกว่าเป็นการระบายอากาศหรือรับแสง

“รูปแบบประตูหน้าต่าง” เรือนที่สำรวจทั้งหมด ทำหน้าต่างเพียงแบบบานทึบ-เปิดคู่เพียงแบบเดียว ตัวบานทำ 2 ลักษณะ คือ แบบแผ่นไม้ตีขีด และแบบลูกฟักไม้ โดยส่วนใหญ่ทำเป็นแบบ 2 ตอน บน-ล่าง มีเรือนหลังเดียวที่ทำเป็นแบบลูกฟักเดี่ยวตลอดทั้งบาน ส่วนรูปแบบประตู พบ 5 แบบ คือ

1. แบบบานไม้ทึบ เปิดเดี่ยว
2. แบบบานไม้ทึบ เปิดคู่
3. แบบบานไม้ทึบ เปิดสาม
4. แบบบานไม้ทึบ บานเพ็ยม
5. แบบบานกิ่งโปร่ง ทำเป็นแผ่นไม้ตีขีดตอนล่าง ตอนบนตีเว้นช่องระบายอากาศ

ส่วนช่องแสงเหนือบานประตูหน้าต่าง พบทั้งการไม่ทำช่องแสง และการทำช่องแสงใน 4 แบบ คือ

1. ทำเป็นช่องโล่งไม่มีลูกฟัก
2. ทำเป็นซี่ลูกกรงไม้ แนวตั้ง หรือ ช่องตาราง
3. ตีดกระจกใส กระจกผ้า หรือกระจกกล้วยผ้า
4. ทำเป็นบานไม้ทึบฉลุหรือแกะสลักเป็นลวดลาย เช่น ทำยันต์ เหนือประตูห้องนอน และ

หน้าต่างเรือน อัญลุน สนธิคุณ บ้านต้นตาลนางแล

ภาพที่ 20: ราวระเบียงแบบต่างๆ (บน) บันไดทางขึ้นเรือน (ล่าง)

ภาพที่ 21: ช่องลม

3.8 ความเชื่อ

“ห้ายนต์หรือห้ายน” ในเรือนบางหลัง เหนือประตูห้องนอนจะมีห้ายน เป็นแผ่นไม้แกะสลักอย่างสวยงามขนาดกว้างเท่าประตูห้องนอน ติดตั้งไว้ ประเพณีนี้มีมาแต่โบราณเช่นที่พบในเรือนกาแล ทุกหลัง ถ่ายทอดมาถึงเฮือนบะเก่า แต่ก็ไม่ได้ทำกันทุกหลังแล้ว

“หิ้งพระ หิ้งผี ภาพประดับ” บริเวณเต็นของเรือนแบบประเพณี จะพบการบูชาและการประดับประดาที่เหมือนกัน ประกอบด้วย หิ้งพระ รูปถ่ายพระสงฆ์ พระบรมฉายาลักษณ์ รูปถ่ายบรรพบุรุษ รูปถ่ายบุคคลในครอบครัว ทั้งที่เสียชีวิตไปแล้วและที่ยังอยู่ ตลอดจนรูปภาพของความภูมิใจของลูกหลาน เช่น รูปถ่ายรับพระราชทานปริญญาบัตร สำเนาปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร หรือใบประกาศเกียรติคุณต่างๆ ส่วนหิ้งผีจะอยู่ในห้องนอน เป็นที่เก็บอัฐิหรือรูปบูชาของบรรพบุรุษ

ภาพที่ 22: องค์ประกอบด้านความเชื่อบนเรือนแบบประเพณี

4. เวกลักษณะของเรือนแม่แจ่ม

เรือนไม้แม่แจ่ม เป็นเรือนแบบประเพณีล้านนาประเภทเฮือนบะเก่า ที่มีองค์ประกอบหลัก รูปแบบและผังพื้นเป็นไปแบบประเพณีของเฮือนบะเก่า เป็นแบบอย่างให้ศึกษาได้ และมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่ทำให้เกิดการแยกแยะ ระบุได้ถึงเฮือนบะเก่าแบบแม่แจ่มบางประการ เป็นลักษณะหรือรูปแบบที่ทำซ้ำทำตามกันในพื้นที่แม่แจ่ม คือ

- ส่วนประดับยอดจั่วปลายจ้อง
- เลียบ ระเบียงทางเดินด้านข้างเรือน
- เสาซุง ท่อนกลม ยาวตลอดความสูงของเรือน จากดินถึงซื่อ เจาะช่องร้อยแวง (คาน)
- บันไดหน้าทางขึ้นเรือนทำเป็นบันได 2 ตอน อยู่นอกเรือน มีชานพักขนาดใหญ่ มักมีม้านั่ง มีราวกันตกหรือรั้วเตี้ยๆโดยรอบพร้อมประตูปิดเปิดได้

94 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพที่ 23: เอกลักษณ์เรือนไม้ที่แม่แจ่ม

5. สถานการณ์ของเรือนไม้แม่แจ่ม

เรือนไม้แม่แจ่ม เป็นเรือนไม้ที่มีคุณค่าด้วยรูปแบบที่สวยงาม เป็นแบบประเพณีล้านนา โครงสร้างและวัสดุหลักเป็นไม้สัก ทุกวันนี้กำลังเสื่อมโทรม ผุพังและลดจำนวนลงไป เรือนที่ปลูกใหม่ของชาวบ้านทั่วไปไม่สามารถปลูกเรือนไม้แบบนี้ได้ เพราะมีราคาสูงเกินกว่าฐานะชาวบ้านในปัจจุบัน เรือนหลังเก่าก็ทรุดโทรมไปตามกาลเวลา เพราะเรือนไม้เหล่านี้ ล้วนเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของชาวบ้านทั้งสิ้น ฐานะดีบ้าง ไม่ดีบ้าง ส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกร มีรายได้ไม่มากนัก แค่อพยพออกกิน การบำรุงรักษาเรือนนับเป็นเรื่องยาก มีอยู่บ้างที่มีลูกหลานออกไปทำงานที่อื่น มีเงินมีฐานะ สามารถช่วยเหลือพ่อแม่แม่แต่มาได้มากพอสมควร จึงยังพอมีกำลังจะซ่อมแซมอยู่บ้าง ยังไม่มีหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนใดให้การช่วยเหลือได้ มาตรการส่งเสริมการอนุรักษ์ยังไม่มี

นอกจากปัญหาของตัวเรือนไม้โดยตรงแล้ว ปัญหาสิ่งแวดล้อมตัวเรือน ซึ่งมีส่วนอย่างมากในการสร้างบรรยากาศแบบพื้นถิ่นล้านนา ส่งเสริมให้ตัวเรือนไม้ได้รับผลกระทบก็เกิดขึ้นกับเรือนไม้หลายหลังที่แม่แจ่ม เมื่อพื้นที่โดยรอบตัวเรือนไม้ถูกคุกคามจากสิ่งก่อสร้างสมัยใหม่ที่ทำลายบรรยากาศพื้นถิ่นล้านนาไป ช่างบ้านที่เคยเป็นลานโล่งกว้างให้ตัวเรือนไม้ได้รับการนำเสนอในมุมมองที่เหมาะสม ถูกแบ่งให้ลูกหลานได้สร้างบ้าน ร้านค้า ฯลฯ เบียดชิดจนเสียมุมมองไป ความจำเป็นต้องมีจอร์ดถนนต์ ทำให้หลายหลังต้องต่อปีกหลังคาออกไปเป็นที่จอร์ดถนนต์ ฯลฯ

ส่วนหนึ่งของปัญหาคือเรื่องรสนิยมและความไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตใหม่ของลูกหลาน ก็มี ส่วนทำให้เรือนไม้เหล่านี้จะหมดไป เมื่อลูกหลานต้องการบ้านสมัยใหม่ ปิดได้มิดชิด ทาสีสวยงาม ดูแล ง่าย มีที่จอดรถ มีห้องส่วนตัว ดังนั้น เมื่อพ่ออยู่แม่อยู่จากไป ลูกหลานก็มักจะรื้อเรือนขายไม้ พ่อค้าไม้ เก่าจากจอมทองและที่อื่นๆ คอยรับซื้อและขนย้ายไม้ออกนอกพื้นที่ ลูกหลานก็ปลูกเรือนแบบสมัยใหม่ ด้วยอิฐด้วยปูนทดแทน ที่สุดแล้ว ก็จะไม่เหลือเอือนบะเก่าล้านนาเอกลักษณ์แม่แจ่มให้เห็นให้ชื่นชม ได้อีกต่อไป

ภาพที่ 24: เรือนไม้แม่แจ่มกำลังจะหมดไป?

6. บทสรุป

การสำรวจเพื่อศึกษาเรือนไม้ที่แม่แจ่ม พบเรือนแบบประเพณีของล้านนาหลายประเภท เป็นทั้งเรือน มีรูปแบบลักษณะแบบ “เอือนบะเก่า” ส่วนมากเป็นเรือนจั่วแฝดที่เรียกว่า “เอือนสอง จ่อง” แต่มีเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่อยู่ที่ส่วนตกแต่งยอดจั่ว “ปลายจ่อง” ด้วยไม้ฉลุลาย มี “เสียบ” หรือระเบียงทางเดินแคบๆด้านข้างเรือน บันไดทางขึ้นด้านหน้ามีชานพักขนาดใหญ่พร้อมม้านั่ง และ การใช้เสาซุงท่อนกลม เรือนไม้ที่แม่แจ่ม มีสัดส่วนสวยงามน่าชื่นชม ส่วนใหญ่ยังอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เป็นแบบพื้นถิ่นล้านนา ประกอบกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตชาวบ้านของชาวแม่แจ่มผู้อยู่อาศัยในเรือนพื้นถิ่นเหล่านั้น ที่พวกเขายังร่วมกันรักษาสืบทอดสืบสานไว้ จากอดีตสู่ปัจจุบัน ผูกพัน แนบแน่นกับขนบธรรมเนียมประเพณี ผ่านงานบุญ พิธีกรรม และธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ ทั้งในเหย้า

เรือนที่พักอาศัยในชุมชน และในวัดวาอาราม ซึ่งนับวันนับแต่จะหาดูหาสัมผัสได้ยากขึ้น ภาพที่พ่ออุ๊ย แม่อุ๊ยชาวแม่แจ่มนั่งทอผ้า จักตอก สานก๋วยสานเซ่ง และงานพื้นบ้านอื่นๆที่ได้ดูเรือน หรือภาพที่ พ่ออุ๊ยแม่อุ๊ย และหนุ่มสาวชาวแม่แจ่มแต่งกายสวยงามด้วยผ้าชิ้นตีนจก กล้าผมเสียบดอกไม้ เตรียม ข้าวของ อาหารคาวหวาน ขนมต่างๆในวันดา (วันเตรียมทำบุญ) และพากันไปวัดในวันบุญ โดยเฉพาะ วันบุญใหญ่ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำของทุกเดือน เป็นภาพที่ส่งเสริมให้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นล้านนาเหล่านี้ ได้รับการนำเสนอที่น่าชื่นชม ทำให้แม่แจ่มมีเสน่ห์ที่ชวนให้ผู้นิยมวัฒนธรรมท้องถิ่นต้องหาโอกาส มาเยือน มาสัมผัสเยือนบะเก่าล้านนาที่ยังมีลมหายใจ

แต่เรือนไม้แม่แจ่มหลายหลังอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่มั่นคงนัก ทั้งการรุกรานเสื่อมสลายตาม ธรรมชาติ และการรื้อถอนเพื่อขายไม้ โดยเฉพาะเรือนที่พ่ออุ๊ยแม่อุ๊ยไม่มีลูกหลานจะสืบทอดหรือ ลูกหลานไม่ต้องการสืบทอดด้วยปัญหาเรื่องรสนิยม เรือนจึงอาจจะหมดไปพร้อมลมหายใจของพ่ออุ๊ย แม่อุ๊ย การรักษามรดกทางวัฒนธรรมทรงคุณค่าประเภทสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของพื้นที่นี้ ยังไม่มีหน่วยงาน หรือมาตรการใดเข้าไปช่วยเหลือส่งเสริมการอนุรักษ์อย่างเป็นรูปธรรม เป็นไปได้ว่าเมื่อสิ้นสุดคน รุ่นพ่ออุ๊ยแม่อุ๊ยรุ่นนี้แล้ว เรือนไม้ที่มีเสน่ห์ด้วยจิตวิญญาณล้านนาภายใน ในบรรยากาศสิ่งแวดล้อม พื้นถิ่นล้านนาที่แม่แจ่ม จะสูญสิ้นตามไป เหลือไว้เพียงภาพในอดีตเหมือนกับพื้นที่อื่นๆ

ลมหายใจของเรือนบะเก่าล้านนาที่แม่แจ่ม กำลังแผ่วเบาลง หากกำลังจะหมดลงในไม่ช้า โครงการศึกษารูปแบบและวิธีการจัดทำชุดความรู้เรื่องที่อยู่อาศัยและวิถีการอยู่อาศัย กรณีศึกษา: อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้ดำเนินการไป แม่แจ่มเป็นเพียงพื้นที่ที่ทดลองเก็บข้อมูล แต่ ผลการทำงานยังนับได้ว่ามีส่วนช่วยให้การบันทึกภาพและข้อมูลที่มีรายละเอียดมากพอสำหรับการ ศึกษาและการอนุรักษ์ต่อไป

7. บรรณานุกรม

- กิตติชัย แก้วประเสริฐ. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม เรื่อง ประวัติศาสตร์เมืองแจ่ม สำหรับนักเรียน ช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนแม่แจ่มปริยัติศึกษา. สารนิพนธ์ สาขาวิชาการจัดการศึกษา มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2550.
- ผอยทอง สมวภา (สมบัติ). เล่าขานตำนานเมืองแจ่ม. เชียงใหม่: สภาวัฒนธรรมอำเภอแม่แจ่มร่วมกับ โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา. 2546.
- สมคิด จิระทัศนกุล. เรือนล้านนา. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ “ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่น ไทย”. มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.
- สมภพ ภิรมย์ และคณะ. บ้านไทย. กรุงเทพฯ: บริษัทหลักทรัพย์กองทุนรวม, 2538.
- สันติพงษ์ ช้างเผือก และคณะ. โครงการ “ของหน้าหมู” ประวัติศาสตร์ตัวตนของชุมชนกลางหุบเขา แม่แจ่ม. รายงานวิจัย สกว. 2546.
- อนูวิทย์ เจริญศุภกุล และวิวัฒน์ เดมิยพันธ์. เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยามฯ, 2539.

Mae Chaem Wooden Houses: Breath of Lanna Ancient Houses

Suebpong Chansuebsri, Lecturer

Faculty of Art and Architecture
Rajamankala University of Technology Lanna

Abstract

This article “*Mae Chaem Wooden Houses, Breath of Lanna Ancient Houses*” is based on two studies in Mae Chaem District, Chiang Mai Province in which the researcher and team became involved in 2011-2013. The content is that of a report on the survey of the traditional wooden houses in Mae Chaem, which was classified as “Ancient Houses” of the Lanna style based on the main part of the house and other elements in order to compare them with other Lanna houses in other areas. Some of the information was drawn from other documents and textbooks surveyed before going into the field work.

The study results showed that a cluster of Mae Chaem traditional wooden houses was left in a small area of the district called “*Long Maechaem*” and the number of houses could become fewer and fewer in the near future. Most of the houses were of the ancient Lanna style of either twin-gable roof or single gable roof. They were beautiful teakwood houses that were unique and worthy of studying and conserving. Most of the houses were in a good local Lanna environment and were mostly of the traditional elements. Part of this was due to the simple lifestyle of the old people of Mae Chaem whose life was closely related to the temples and the sacred objects they respected which made them continue the customs and rituals very admirably well and caused these houses to continue to be used and function as usual. This made it feel like the houses were still breathing although some situations made it seem like the breathing was becoming weaker and weaker and could be expiring with those older people along with the natural deterioration, which made the owners unable to preserve them as they wished, that along with their lacking inheritors and the change in the taste of the younger generation due to their new lifestyle.

Key Words: Maechaem / Ancient House / Lanna House

